

VANNVEIENE

ELVER OG BEKKER I SANDNES

Dokumentet er utarbeidet som:

- kunnskapsgrunnlag i plan og byggesaksprosesser
- kunnskapsgrunnlag for de som ønsker å bli kjent med historien og lokal identitet gjennom fysiske spor
- supplement til registreringene i Kulturminneregisteret

Arbeidet med å samkjøre kulturminnene i Forsand og Sandnes er påbegynt, og rapportene vil senere bli supplert.

VANNVEIENE

ELVER OG BEKKER I SANDNES

INNLEDNING

De mange elvene og bekkene i dagens Sandnes kommune har gitt grobunn til en svært stort antall kverner, møller og industri som har tatt i bruk kraften fra det strømmende vannet. Hvis en bonde hadde en bekk eller elv på sin tomt ble det som oftest tatt i bruk på ulike måter som blant annet kilde til ferskvann og som energi til ulike oppgaver. Noen bekker har hatt større fall enn andre, noen har hatt større vannmengde enn andre og noen rant over lengre avstander enn andre. Disse faktorene, sammen med også andre faktorer som for eksempel plassering, har vært med å bestemme hvordan bruken av vannkraften har sett ut i de ulike vassdragene. Noen bekker har hatt svært mange ulike kverner i tilknytning til seg mens andre har hatt færre eller ingen. Det kan uansett se ut som at menneskene som bodde langs disse bekkene sjelden lot dem strømme uten å ta dem i bruk på ulike måter. Elvene og bekkene var tidlig i historien en viktig ressurs. Ikke bare ble de tatt i bruk, men de ble også omregulerte og fikset på slik at de skulle fungere bedre for dette bruket. De mange oppdemmede og regulerte innsjøene viser hvordan det ble bygget opp magasiner av vann som for brukerne gav sikkerhet og forutsigbarhet. Fra slutten av 1800-tallet ble disse kvernene også tatt i bruk til mer industrielle formål, og senere på 1900-tallet ble spesielt de sentrumsnære elvene og bekkene tatt i bruk for å føre bort kloakk. Mange av disse vannsystemene som menneskene i Sandnes tok i bruk er presentert her.

INNHOOLD

Innledning	1
Storåna	2
Stangelandåna	5
Oalsbekken	6
Lurabekken	7
Imselva	8
Frøylandsvassdraget	10
Dalevatn	11
Høleelva	11
Hanabekken	12
Figgjoelva	13
Breivik	14
Bergsagel	14
Eskeland	15
Kvednhusbekken, Hogstad	16
Riskabekken	16
Heståna	16
Grindavatnet	17

Finner dere feil og mangler,
vennligst registrer disse her:

[Kulturminner i Sandnes
kommune \(arcgis.com\)](#)

[Link til Kulturminneregisteret](#)

STORÅNA

Vannet i Storåna-vassdraget har vært av stor betydning for menneskene som har levd i dets nærområde siden de første menneskene bosatte seg her. Landskapet mellom Bråstein og Gandsfjorden er formet slik at vannet i landskapet beveger seg mot Gandsfjorden gjennom to innsjøer, to elver og mange bekker. Helt øverst i vassdraget renner mange bekker, som blant annet Tjessembekken og Djupedalsbekken og bekken fra Skittjørn i Arboretet inn mot Bråsteinvatnet. Fra Bråsteinvatnet renner vannet over i Høylandsåna på vei mot Stokkelandsvatnet. I dette området renner Melsheibekken, Kleivanebekken og Svebestadkanalen inn i elven. Fra Stokkelandsvatnet renner vannet videre i elven Storåna i nordlig retning mot Gandsfjorden. Her har det fra gammel tid vært flere bekker som har gått inn i elven, men mange av disse er i dag lukket i rør. Ved Vågen renner vannet ut av Storåna inn i Gandsfjorden og har tidligere i dette området dannet et våtmarksområde sammen med Stangelandsåna lokalt kalt Fjærrå. Storåna-vassdraget har vært viktig for menneskene som har levd i Sandnes-området. Gjennom historien har det strømmende vannet i vassdraget blitt brukt til mye forskjellig. Det har lenge vært brukt som ferskvannkilde for mennesker og dyr, for fiske, perlefangst, møller og industri.

Fallene i vassdraget har lenge blitt utnyttet som energi for ulike produksjoner. I Høylandsåna ved Høylandskirken har elven mye fall og er et naturlig sted for kverner. Det skal ha vært tre kverner i nyere tid på denne strekningen som skal ha blitt regulert av demninger ved Bråsteinvatnet. I følge Helge Haugen skal den nederste kvernen ha tilhørt prestegården på en kverneplass som skal ha eksistert tidlig på 1800-tallet og sannsynligvis også lenge før. Vannkraften her skal også ha blitt brukt til en treullfabrikk der menighetshuset i dag ligger. Lenger oppe i elva var Håpet-mølla, eller Høylands Mølle. Denne kom i drift i 1871 og malte rug, grynmel og havregryn. Nedenfor Stokkelandsvatnet i Storåna skal det ha vært 13 gårdskverner med røtter tilbake til rundt år 1800. Sannsynligvis fantes det mange kverner også lenge før dette. Spesielt viktig var kvernene på Aase som

tok i bruk fallene til elven her. Disse fallene ble i siste del av 1800-tallet brukt av møbelfabrikken Aase dreieri i sin produksjon. Det er mulig å se i Høylands Gards- og ættesoge at gårdene langs vassdraget fra gammel tid hadde verdier i sine vannfall.

Storåna-vassdraget har fra gammel tid vært en viktig vannkilde for byen. Fra 1911 ble vassdraget politisk satset på i utbyggingen av brannvernet for bykommunen. Vann ble pumpet opp med en elektrisk pumpe fra Lakshølen i Storåna til Gisketjernet for å skape tilfredstillende vanntrykk i byen. Vannet som ble pumpet opp til Gisketjernet ble frem til 1932 brukt til brannvern men også som en hovedkilde for drikke- og husholdningsvann for innbyggerne på grunn av den enkle tilgjengeligheten. Etter kort tid ble det forstått at vannkvaliteten her var for dårlig til å brukes som drikkevann, og i de første årene av 1930-tallet ble det anlagt nytt vannverk som hentet vann fra Fjogstad. Etter Storåna-vassdraget ble forlatt som drikkevannkilde ble det større og større grad tatt i bruk til å kvitte seg med kloakk fra den økende bebyggelsen langs vannet. Økende kloakkføring i elven og flomfare spesielt for bebyggelsen i Fjærå gjorde at elven ble lukket i kulvert gjennom byen i etterkrigstiden. Samtidig som elven i etterkrigstiden i økende grad ble brukt for å kvitte seg med kloakk, ble deler av området rundt Storåna tatt i bruk som offentlig park. Mange av disse parkområdene hadde røtter fra de gamle planteskolene som hadde ligget her. Fra og med dette ble elven i økende grad tatt i bruk for rekreasjon og det ble arbeidet mye med at den igjen skulle bli ren for kloakk.

Menneskene i Sandnes-området har i ulik grad blitt formet av Storåna-vassdraget, men menneskene har også i høy grad formet Storåna-vassdraget. Nedbørsområdet som dette vannet blir drenert fra har gjennomgått store forandringer, spesielt gjennom de siste to hundre årene. Fra gammel tid var området rundt vassdraget sannsynligvis preget av myr og våtmark. Dette kan gamle stedsnavn som Myra, Høylandsmyra og Fjærå fortelle oss. Også geologiske data fra NVE og gamle flyfoto peker mot dette. Fra 1800-tallet ble

vannet i innsjøene og elvene senket og kanalisert for å drenere jorda for å skape jordbruksjord. Store deler av nedbørsområdet ble derfor på 1800-tallet og 1900-tallet omgjort til kulturlandskap. Fra ut på 1900-tallet gjorde menneskene igjen store forandringer på vassdraget. Vassdraget har i spesielt de siste hundre årene blitt formet av en økende industrialisering og urbanisering som både har påvirket elveløpet og vannkvaliteten. Det har blitt anlagt dammer og kanaler i vassdraget og forurensing har forandret vannkvaliteten og den økologiske tilstanden. Fjæra som før i stor grad stod ubebygd ble også i etterkrigstiden drenert tatt i bruk for industrielle formål.

Kilde:

- Helge Augen og Tarald Ueland (2013). -Der korn siltrar. Kverner og møller på Jæren og i Dalane. Ueland historiske forlag. Side 66-72

Aurenes, Ola. Høylands gards- og ættesoge 1500-1900. Høyland kommune.

- Helhetlig tiltaksplan for Storånavassdraget, Sandnes kommune Ulla P. Ledje & Solbjørg E. Torvik

- NVE atlas

- Flyfoto 1937

STANGELANDÅNA

Stangelandsåna har vært av stor betydning for menneskene i dets område gjennom historien. Vannet i Stangelandsåna kommer fra området rundt Asheim, Todneim, Julabygdå og Leanuten. Disse områdene har sannsynligvis før vært myrområder som bøndene har drenert for å få jordbruksjord. Vannet renner fra Malmeim i vest østover langs Heigreveien via Folkvord, Stangeland og ned Lunden. Videre renner vannet forbi Skeiane og omtrent der dagens Elvegata er mot Gandsfjorden. Her skapte Stangelandsåna sammen med Storåna våtmarksområdet kalt Fjærå.

Gjennom historien har det blitt brukt til ulike formål og på ulike måter representert en ressurs. Elva har lenge blitt brukt som energi for blant annet møller og industri som blant annet Bore mølle, Lundens havremølle, Nydalens mølle, Scheiene mølle, Nygårds barkemølle, Stangeland trevarefabrikk og Skeiane trevarefabrikk. Vannet har sannsynligvis også fra gammel tid blitt brukt til blant annet drikkevann og husholdningsvann. I løpet av 1900-tallet ble vannet i elven i økende grad brukt til å kvitte seg med avfallstoffer og kloakk slik at det ble problemer med vond lukt. Økende bruk av gjødsel i de øvre delene på Malmheim har også vært årsak til dette. Samtidig gjorde utbyggingen av elektrisk kraft energien i elven mindre ettertraktet blant bedriftene som før hadde brukt den i sin produksjon. Alt i alt mistet Stangelandselven mye av sin gamle rolle i samfunnet i løpet av århundret og ble til slutt ble lagt i rør mellom Foren til Gandsfjorden. Elven mistet likevel ikke all betydning selv om den i lange strekk var usynlig. Den hadde i lang tid funksjonen å fjerne blant annet kloakk fra bebyggelsen i nærheten av elven. Dette gjorde at elven satte stort preg på blant annet vannkvaliteten i innerste del av Gandsfjorden. I dag skal også denne funksjonen til elva ha mistet sin posisjon da mye penger er investert i å fjerne kloakken som renner ut i fjorden. I dag fungerer elven i sine nedre strekk altså i størst grad bare som et overvannsrør. Elven har satt store spor i sentrumsområdet i bebyggelsen og stedsnavn. Navn som

Kilde:

Eggebø slik bygde dei byen side 122-123

https://www.jaermuseet.no/samlingar/wp-content/uploads/sites/16/2015/09/1999_116_Havregrynsm%C3%B8llene_i_Rogaland.PDF

https://www.sandnes.kommune.no/globalassets/kulturfritid/friluftsliv/tur-og-bydelskart/folder_stangeland_bydel.pdf

OALSBEKKEN

Oalsbekken renner fra høydene på Stangeland mot Gandsfjorden og har hatt en viktig posisjon i historien til Sandnes-området. Oalsbekken hadde sitt oppspring fra en olle på Stangeland der det kom en nokså jevn strøm av vann hele året. Målinger utført i årene de siste årene på 1800-tallet forteller at Oalskilden da varierte mellom å føre 280 liter per minutt til omtrent 405 liter per minutt, med et gjennomsnitt på omtrent 350 liter per minutt. Det skal likevel ha vært et stort tilsig fra markene rundt bekken slik at vannmengden ska ha økt mye nedover mot Gandsfjorden. Denne jevne strømmen av kaldt rent vann gjorde bekken gunstig både som kilde til kraft, men også som kilde til ferskvann. Bekken gav kraft til tre møller og en liten trevarefabrikk, nemlig Stangeland mølle, Svilands mølle Soldal mølle og Sandnes trevare. Vannet ble også brukt til flere andre bedrifter, for eksempel garveriene Nygaards garveri og Vigres garveri. Samtidig som disse bedriftene brukte bekken i sin produksjon var også dette vannet en viktig kilde for drikkevann og husholdningsvann for de som bodde i nærheten.

Oalsbekken skal ha hatt samme vern som rentvannsbrønner generelt på den måten at de som brukte den ikke skulle ødelegge for hverandre. Det stadig økende bruket av bekken både som kraft, produksjonsvann og husholdningsvann gjorde likevel at det oppstod interessekonflikter. Bekken ble i løpet av 1900-tallet i økende grad sett på som avløpsvann og etterhvert også kloakk. Til og med selve oppkommet i seg selv ble tidlig på 1900-tallet forstått som forurenset da vannet drog med seg næring fra gjødslede jordene som vannet kom fra. Bekken skal etterhvert i sin nederste del ha blitt kalt Skittrennå. Bekken ble vurdert til å bli tatt i bruk som vannkilde for brannbassenget på Gisketjernet, ved å anlegge en pumpestasjon ved oppkommet som kunne pumpe vannet til et brann- og drikkevannbasseng på Trones på nettene da møllene og industrien nedover bekken ikke brukte vannet. Dette ble likevel fragått på grunn av bekkens for lave vannstrøm og vannkvaliteten i oppkommet. Bekkens stadig dårligere vannkvalitet gjorde sammen med utbygging av elektrisitet i løpet av 1900-tallet at Oalsbekken mistet sin betydning i samfunnet. Den ble da lukket og lagt i rør og renner i dag ut i overvannsystemet.

Kilder:

Aksel Eggebø slik bygde dei byen side 118-120

<https://www.jaermuseet.no/samlingar/wp-content/uploads/sites/16/2011/06/2005.6-Oalsbekken-en-kilde-til-aktivitet-og-velstand-2.pdf>

https://www.sandnes.kommune.no/globalassets/kulturfridid/friluftsliv/tur-og-bydelskart/folder_stangeland_bydel.pdf

IKA, Sandnes kommune, Formannskapet, Saksarkivet, Korrespondanse og saksdokumenter 1908-1912, Korresp/Saksdok 1911, Utredning af Spørgsmaalet om en forbedret Ordning af Brandvæsenet i Sandnæs. Trykt hefte av Dahles Trykkeri 1906, Side 8.

LURABEKKEN

Lurabekken er en bekk som før rant åpent fra myrområdet sørvest for Håholen, via nordsiden av Håholen og ned mot Luravika. Bekken har strømmet her fra gammel tid men har sannsynligvis blitt kanalisert og åpnet opp av bøndene her for å drenere land til jordbruksjord. Lura skal ha vært et kvernsted allerede før 1668, og i 1723 skal det ha vært to bekkverk her. En mølle kalt Gamlemølla skal ha vært en stor mølle i bekken som var i drift mellom 1860 og 1919. Møllen skal ha vært en pioner for havregrynproduksjonen i Sandnes. Utenom dette har bekken også blitt brukt til fire mindre kverner og et treskeverk, bekken har sannsynligvis også blitt brukt som ferskvannskilde for bøndene som bodde i nærheten. Som de andre sentrumsnære vassdragene i Sandnes har også Lurabekken fått et økende problem med dårlig vannkvalitet på grunn av tilførsel av overvann og kloakk i løpet av 1900-tallet. I dag går store deler av Lurabekken i rør ned til Luravika, og møllene som lå her er nå revet.

Kilder:

https://www.sandnes.kommune.no/globalassets/kulturfridid/friluftsliv/tur-og-bydelskart/folder_lura_bydel.pdf

<https://www.sandnes.kommune.no/globalassets/tekniskeiendom/vann-og-avlop/planer/hovedplan-avlop-og-vanmiljo-2015-2025.pdf>

Helge Augen og Tarald Ueland (2013). -Der korn sildrar. Kverner og møller på Jæren og i Dalane. Ueland historiske forlag. Side 67-69.

IMSELVA

Imselva er et nedbørsfelt som dekker store deler av det indre området av halvøya mellom Gandsfjorden og Høgsfjorden. Nedbørsfeltet preges av mange innsjøer, elver og bekker. Det omfatter området mot Vårlivarden i nord og Ryggjavatnet i sør. I vestlig retning omfatter det blant annet Øvre Hana og Vatne, mens det i østlig retning omfatter Ims og Tengesdalsvatnet. Hovedstrømmen til vannet som blir drenert her går fra Hammarsbø i øst via Kyllsvatnet i vest før det ender opp i Høgsfjorden i Imsabukta.

Vassdraget har blitt brukt til blant annet møller, fiske, drikkevann, husholdningsvann og perlefangst av de som har levd her. En av møllene i vassdraget var Ims benmølle som tok i bruk kraft fra fallet fra Eikelivatnet til produksjon av benmel. En sentral del av historien til vassdraget er også at det ble tatt i bruk til å hente ut kiselgur for produksjonen til Stavanger Kieselguhr. Dette var en betydningsfull industri i tilknytning til vassdraget fra slutten av 1800-tallet til midten av 1900-tallet. 30-40 personer hadde arbeid med å hentet ut kiselgur fra innsjøene ved hjelp av oppdemming av vannet. Produksjonen omfattet en taubane, fabrikkbygninger, en mølle, tre tørkehus, lager og brygge med sjøhus. Det skjedde en tre meters senking av Imsvatnet ved å sprengte området ved utløpet til Imsa og det er spor etter flere andre oppdemminger. I tillegg til dette har vassdraget har også stått sentralt i kraftproduksjonen i Sandnes. I 1909 ble vassdraget tatt i bruk i den andre vannkraftutbyggingen i regionen som gav strøm til Sandnes by. Dette kraftverket heter i dag Sviland kraftverk og utnyttet fall gjennom en kanal fra Skjelbreid tjøma. Dette vannet, sammen med Svihusvatn, Suldalsvatn og Stemtjørna fungerte som reguleringsmagasin for kraftverket. Også fall fra Tengesdalsvatnet ble tatt i bruk til elektrisitetsproduksjon fra 1919. I 1932 ble Fjogstadvatnet som også er i samme vassdrag tatt i bruk som Sandnes ladesteds nye drikkevann- og brannbasseng ette det gamle bassenget i Gisketjernet. I dag utgjør området et viktig friluftsområde og i nedre del av vassdraget blir Imselva brukt av forskningsorganisasjonen NINA for å forske på fisk og spesielt laks.

Kilder:

<http://www.lysekonsern.no/egne-vannkraftverk/sviland-kraftverk-article1627-837.html>

<https://www.nve.no/vann-vassdrag-og-miljo/verneplan-for-vassdrag/rogaland/029-1-imselva/>

<http://www.nina.no/om-nina/kompetanse-og-tjenester/nina-forskningsstasjon-ims>

<http://www.xn--srfylket-54a.no/det-hendte/sandnes/2178-knott-gurdynamitt-og-krigsfangar.htm>

<http://arbeiderhistorie.net/onewebmedia/Kva%20valde%20form%C3%B8drene%20v%C3%A5re.pdf>

f

Ei bok frå Høle. Fakta og gode minne. Høle kultursogelag. Commentum forlag. Side 160

Ei bok frå Høle. Fakta og gode minne. Høle kultursogelag. Commentum forlag. Side 165

Ei bok frå Høle. Fakta og gode minne. Høle kultursogelag. Commentum forlag. Side 198-202

Ei bok frå Høle. Fakta og gode minne. Høle kultursogelag. Commentum forlag. Side 198-202

Ivar Tjelta (1996). Forsand & Høle - Fjordene, bygdene og folket. Kai Hansen trykeri. Side 389-390

Jordskiftekart: Kart over indmark til gården Ims matrikel nr 84 i Høle Thinglag, ryfylke fogderi, Stavanger amt. Optaget år 1871.

FRØYLANDSVASSDRAGET

I kystfeltet rundt halvøya vest for Gandsfjorden er det flere bekker og elver som renner ut i havet og som menneskene gjennom tidene har tatt i bruk. Et av disse vassdragene er Frøylandsvassdraget på Hommersåk. Dette vassdraget består i sine øvre deler av ulike bekker som blant annet Teinebekken, Sanddalbekken og bekken fra Iglatjørn. Bekkene renner inn i den største ansamlingen av vann i vassdraget, nemlig det lenge oppdemmede og regulerte Frøylandsvatnet. Vanner renner videre åpent i en bekk mot den kunstige dammen Stemmen som sammen med Frøylandsvatnet har blitt brukt til å regulere vannstrømmen til møller som har eksistert her. Denne oppdemmingen tok plass i tiden rundt 1875 da Christian Becker Svendsen kjøpte opp nesten alt av fallrettigheter i elven. Mølla ble i tiden etter dette ansett som en av de viktige møllene i Rogaland. Ut fra Stemmen renner vannet delvis åpent og delvis lukket i rør ned mot kaien på Hommersåk. Vassdraget har lenge vært regulert med både store og mindre dammer, samt rørlagte og kanaliserte strekk. Denne omfattende reguleringen viser hvilken sterk betydning dette vassdraget har hatt for samfunnet på Hommersåk. Det finnes flere kulturminner i tilknytning til dette vassdraget, og den ene kvernen er restaurert og bygget opp igjen.

Frøylandsvassdraget har en spesielt viktig historisk posisjon blant vassdragene i dagens Sandnes kommune. Rundt 1650 startet nydyrking og kverndrift her i stor stil, men det kan ha eksistert kverndrift også før dette. På 1700-tallet er det dokumentert fem kverner og senere hele ni kverner. Denne massive kverndriften står i sammenheng med nærheten til Stavanger som hadde behov for vannkraften her for å få kvernet nok korn. I alle fall på 1800-tallet gikk det seilskuter med korn fra disse kvernene mellom Hommersåk og Stavanger, men dette må ha foregått også før dette. Senere ble også vassdraget tatt i bruk av en trevarefabrikk og en ullvarefabrikk, men disse måtte forholde seg til at det var møllen som hadde hovedrettighetene på vannet.

Flere av sporene etter reguleringen av Frøylandsvassdraget samt etter møller og industri står i dag som registrerte kulturminner. Blant annet er demningsanlegget ved Frøylandsvatnet, stemmedammer og flere ruiner etter produksjonsbygninger registrerte.

Kilder:

<http://riskahistorie.no/historie/kvernhusene%20i%20fr%C3%B8ylandsbekken.html>

<http://www.xn--srfylket-54a.no/det-hendte/sandnes/1728-kvedna-i-froylandsbekken.htm>

Helge Augen og Tarald Ueland (2013). -Der korn sildrar. Kverner og møller på Jæren og i Dalane. Ueland historiske

forlag. Side 73-78

Kart over gaar Homersands indm. (1874). Tilgjengelig hos byantikvaren i Sandnes kommune

DALEVATN

Dalevatn er en liten innsjø som tidlig på 1900-tallet ble demmet opp i sammenheng med Dale sykehus. Vannkraft fra fallet på omtrent 100 meter fra Dalevatn til kraftstasjonen ble tatt i bruk for å forsyne Dale med elektrisitet. Vannet rant i rør fra Dalevatn ned mot kraftstasjonen før det rant åpent i en steinsatt kanal i deler av strekket mot sjøen. Denne bekken var ferskvannforsyningen for Dale sykehus frem til de fikk innlagt vann. Bekken må også ha hatt en viktig posisjon for bøndene som drev her i lang tid før sykehuset ble oppført.

Kilder:

<https://www.sandnes.kommune.no/globalassets/tekniskeiendom/kulturminner/kulturminneplan.pdf>

Asplan Viak As (2012) 524368 - Områdeplan Dale Eiendom - DIVE Oppsummering. 27.4.12. Tilgjengelig hos byantikvaren i Sandnes kommune.

HØLEELVA

Høleelva er et vassdrag med en hovedstrøm som strekker seg fra Grytefjellet til Hølefjorden. Det består av mange små bekker, elver og innsjøen Stemmetjørna. Dette vassdraget har vært av stor historisk betydning for Høle. Strekket av Høleelva mellom Stemmetjørna og sjøen heter Høleåna. Dette strekket har blitt tatt i bruk av møller og også sannsynligvis fyrstikkfabrikken til Sven Mauritzen. Vassdraget har også blitt brukt til elektrisetsproduksjon på Gjesteland der en fallhøyde på 23 meter ble benyttet for å produsere elektrisk kraft fra 1915. Elektrisetsproduksjonen på Høle finnes det ennå mange spor igjen av. Vassdraget er som de fleste andre vassdragene i Sandnes i stor grad formet av mennesker. Eksempler på dette er at lange strekk av elvene og bekkene er kanaliserte, samtidig viser navnet Stemmetjørna at denne sannsynligvis har blitt demmet opp for kraftproduksjon for møller og elektrisitet. Vassdraget har to verneverdige broer i tilknytning til seg, der den ene som en del av den gamle Gjestelandsvegen som ble anlagt som kjerrevei i 1840.

Kilder:

Ei bok frå Høle. Fakta og gode minne. Høle kultursogelag. Commentum forlag. Side 180-181

Ivar Tjelta (1996). Forsand & Høle - Fjordene, bygdene og folket. Kai Hansen trykeri. Side 286-287

Eggebø. Aksel (1996). Slik bygde dei byen. Historisk ABC om næringsliv og samferdsel i Sandnes. Sandnes: Eige forlag. Vegkart bakre permside.

Helge Augen og Tarald Ueland (2013). -Der korn sildrar. Kverner og møller på Jæren og i Dalane. Ueland historiske forlag. Side 81-

HANABEKKEN

Hanabekken var en bekk som sannsynligvis rant fra Grunningen og myrene på Øvre Hana ned mot Gandsfjorden omtrent langs dagens Skippergata og ut rett nord for der Høyland kommunes brygge lå i 1916. I dag drenerer ikke lenger dette området mot Gandsfjorden men har heller sannsynligvis blitt arbeidet med slik at de drenerer til Ims-vassdraget til Dybingen. Hanabekken har muligens ha gitt navnet til det historisk viktige veifaret Gangeren. Navnet på veien kan ha kommet av at det ikke var lov å ri over steinene i bekken, men at man måtte av hesten for å gå over. Bekken var liten av størrelsen men har vært brukt på Hana som møllebekk for en benmølle som stod i dagens Skippergata 54 som var eid av Emmanuel Simonsen og Andreas Hana. Lenger oppe omtrent der bensinstasjonen i dag ligger langs Skippergata kan det se ut som at bekken var demmet opp i årene 1880-1881. Traséen til Hanakroen nord fra Skippergata ser ut til å ha gått over vannet her. Det kan se ut som oppdemmingen skjedde fra omtrent der Frøyerveien i dag går, da den nedenfor her igjen går over til å renne i en bekk. Sannsynligvis ble vannet demmet opp for benmøllen som lå lenger nede. Bekken har også sannsynligvis blitt brukt av innbyggerne i Hana som drikke- og bruksvann.

Kilder:

Alsvik, Marit Karin og Alsvik, Jan. (2000). Hana-bilder. Bind 1. Hafrsfjord forlag.

Kartverket. Amtkartsamling. N. S. Krum 1899-1900. Kart over Sandæs med omgivelser. 1:1000. 1913. Hentet fra https://kartverket.no/historiske/amt2/jpg300dpi/amt2_stavanger-amt-31_1899.jpg

Kartverket. Amtkartsamling. Krum. Stavanger Amt nr 31c. Kart over Sandnes: Rogaland. 1:2500. 1916. Hentet fra: https://www.kartverket.no/historiske/amt2/jpg300dpi/amt2_stavanger-amt-31c_1916.jpg

Jordskiftekart 1880-1882: Kart over Hana i Høilands Thinglag, Jæd & Dalernes fogderi og Stavanger Amt.

FIGGJOELVA

Figgjoelva er hovedelva i Figgjovassdraget som drenerer et stort nedbørsområde fra sørøst fra fjellområdene i Gjestal og Bjerkreim og vest til jordbruksområdene i Klepp og Sola. Deler av hovedelva renner mellom Figgjo og Skjæveland i Sandnes kommune. Fra Bråstein og vestover utgjør elven sørgrensen til kommunen. Figgjoelva er den elva innenfor Sandnes kommune som fører mest vann, og har derfor historisk sett hatt en viktig verdi. På gamle kart er elven tegnet inn svært tydelig og stor, noe som viser hvilken betydning den hadde både som ressurs og som hindring. Den fungerte fra gammel tid som samferdselsåre i retning øst-vest på Jæren, og samtidig fungerte som et hinder for samferdsel i retning nord-sør. Elven også har blitt brukt til mange andre formål i historien som blant annet fiske, perlefangst, drikkevann, kloakkavløp og i energiproduksjon. Blant annet brukte Figgjo proselensfabrikk kraft fra elven i sin produksjon. Figgjoelva som hindring i retning nord-sør ble løst av brobygging over elven. Det er tre broer over Figgjoelva som er registrert som kulturminner eller verneverdige i Sandnes kommune; broen i Figvedveien på Figgjo, broen i Møgedalsvegen ved Bråstein og ikke minst Skjævelandsbroen på Skjæveland. Rester av Orstad gamle bru som gikk i den gamle Vagleveien sørover finnes også ennå.

Kilder:

[https://snl.no/Figgjo - elv](https://snl.no/Figgjo_-_elv)

<http://www.forminner.no/ams/15-figgjoelva/figgjoelva.htm>

https://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMRO/Milj%C3%B8/Rapportar/El-fiske/figgjoelva_94-03_5Yr3e-file1068.pdf

Situations Cart over Det Øvre District af Jedderen hvori gjennom En nyh Weianlag er udseet fra Gaarden Mossige til Postgaaden Aase Kart over Statsarkivet i Stavanger, Amtmannsarkivet, Kaptein Klows arkiv. Digital tilgjengelig hos byantikvaren i Sandnes kommune.

BREIVIK

På Breivik ved Bergsagel har det vært flere kverner siden i alle fall 1928. Vannet i bekken kommer fra de regulerte Øvre Breivikstemmen og Nedre Breivikstemmen som begge har vært reguleringsbasseng for vannet til kvernene. Den ene av disse kvernene er i dag restaurert.

Kilder:

Helge Augén og Tarald Ueland (2013). -Der korn sildrar. Kverner og møller på Jæren og i Dalane. Ueland historiske forlag. Side 79

BERGSAGEL

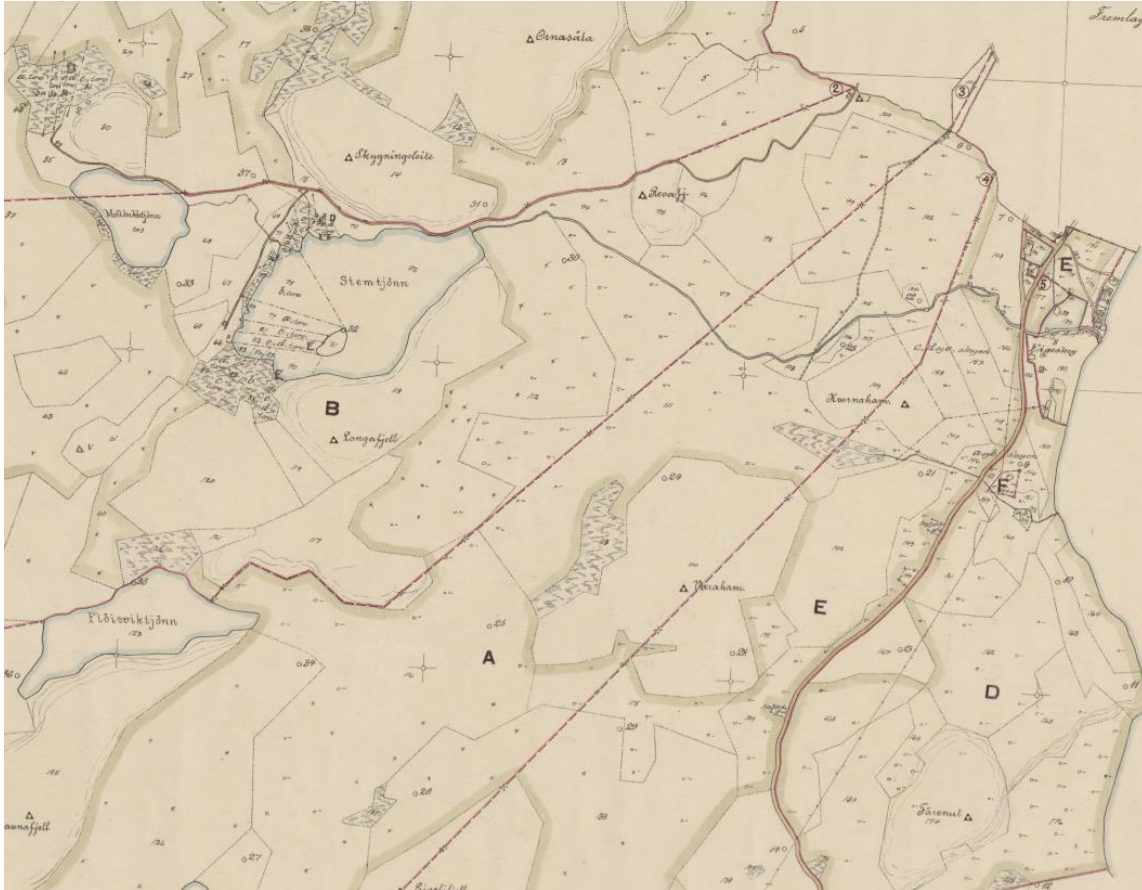
I Bergsagel renner det en bekk fra Storestemmen ned til sjøen i Ersvika. Denne bekken skal ha blitt brukt av opp til hele 10-12 kverner som tilhørte ulike gårder her. Det ene kvernhuset her i Ervika er i dag restaurert.

Kilder:

Helge Augén og Tarald Ueland (2013). -Der korn sildrar. Kverner og møller på Jæren og i Dalane. Ueland historiske forlag. Side 80

ESKELAND

På Eskeland har det lenge vært fem kverner langs Kvednabekken fra Eskelandstemmen. Like ved ligger også toppen Kvednhammar. Den historiske betydningen for kvernene viser igjen i navnene på både bekken, innsjøen og denne toppen. Navnene forteller også at dette vassdraget har gjennomgått regulering for kverndriften. I dag er en av kvernene restaurerte.

Kilder:

Helge Augén og Tarald Ueland (2013). -Der korn sildrar. Kverner og møller på Jæren og i Dalane. Ueland historiske forlag. Side 80-81

KVEDNHUSBEEKEN, HOGSTAD

Fjogstadvatnet og Kvednhusbekken er en del av vassdraget Imselva som renner ut ved Ims. I alt skal det ha stått 15-20 kvernhus langs bekken fra Fjogstadvatnet til Lutsivatnet. Kvernhusene skal ha vært tatt i bruk frem til omtrent 1910. I dag finnes det ennå spor etter denne aktiviteten langs bekken. Fra 1930-tallet ble Fjogstadvatnet tatt i bruk som Sandnes sin ferskvannkilde for både brannvern og drikke/husholdning. Da ble utløpet til Kvednhusbekken demmet opp og det ble lagt rør fra Fjogstad til vannverket på Hana vest for Skjeraberget. Herfra gikk vannet ut til innbyggerne i Sandnes.

RISKABEEKEN

Vest for Frøylandsvassdraget rant det en annen bekk som har vært viktig i dette området. Riskabekken skal ha blitt regulert med kanaler, renner og stemmedammer helt fra kilden ved Eskemyra til sjøen. Her finnes det flere spor etter kverner som er registrerte som kulturminner.

Kilder:

Jordskiftekart 1876. Kart over garden Riska. Hetlands thinglag, Jæder Dalernes fogderi. Stavanger Amt. Optaget i målestok 1/2667 av Kloster. 1876

HESTÅNA

Rett nord for båt plassene på østsiden av Hommersåkvågen strømmer i dag vannet ned fjellet fra Heståvatn. Dette vannet er en del av et vassdrag som lenge har vært viktig for menneskene i dette området. Vassdraget består oppstrøms mot nedstrøms av blant annet Blommatjørna, Kolatjørna, Kleivadalsvatnet, Mørkvetjørn, Hetlandsvatnet, Vassbakkjørnene, Heståna og Heståvatn. Det består også av mange bekker og myrer. Det er tydelig at noen av disse områdene langs vassdraget er drenerte myrområder der elven og bekken er kanalisert og jorda drenert. Dette gjelder spesielt i første strekket mellom Kleivadalsvatnet og Hetlandsvatnet der det før var svært våte myrområder. Det er her tydelige uliketer mellom landskapet i 1937 og 1968 der man ser at store områder her har blitt drenert og gjort til jordbruksområder. Dette gjelder nok også i andre områder langs vassdraget.

I nedre del av vassdraget kan man gjennom flyfoto og kart kan man se at utløpet til vassdraget ut i Hommersåkvågen lenge har vært demmet opp og regulert til bruk av en mølle. Her kan på ulike flyfoto og jordskiftekart se svært ulik vannstand. Fossen som i dag strømmet ut i fjorden her ser ut til å ha oppstått etter vassdraget ble forlatt som kraftkilde. Før rant vannet ut lenger nord der det lå en mølle og muligens senere andre bedrifter som tok i bruk dette vannet.

Kilder:

Flyfoto 1937

Flyfoto 1968

Jordskiftekart: Kart over utmark til gr. Nr. 37 Hommersåk i Hetland herred. Roglanad fylke. Oppmålt 1931 av P. Reed.

GRINDAVATNET

Vannet i Grindavatnet og Lomstjørna var en viktig vannkilde i krigsårene og i tiden etter. I okkupasjonsårene ble vannet fra disse innsjøene tatt i bruk av okkupasjonsmakten som vannkilde til flyplassene på Forus og Sola. Vannet ble brukt som drikkevann og som brannvern. Innsjøene ble demmet opp for å øke kapasiteten og kontrollere vannmengden. Det ble anlagt flere bygninger og andre innretninger som det ennå er spor etter i dag.

Kilder:

- Todnem, Brit Sissel (2011). Riska i krig. Commentum forlag.

- Ettrup/Ritterbach/Schellenberger (2005). Atlantikwall in Norwegen: Festung Stavanger: 1940-1945. E. Ritterbach.